

Anotace rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva

Rozsudek ze dne 31. října 2019 ve věci č. 21613/16 – *Ulemek proti Chorvatsku*

Senát první sekce Soudu jednomyslně rozhodl, že stížnost v části týkající se porušení práva na účinné prostředky nápravy dle článku 13 Úmluvy je zjevně neopodstatněná, jelikož vnitrostátní právo poskytovalo stěžovateli takové prostředky nápravy proti špatným materiálním podmínkám ve věznici preventivní i kompenzační povahy. Soud však shledal porušení článku 3 Úmluvy ve vztahu k pobytu stěžovatele v jedné z věznic. Za zjevně neopodstatněné Soud prohlásil také námitky na poli článku 8 Úmluvy ohledně omezení návštěv ve věznici a mimo ni.

I. Skutkové okolnosti

Stěžovatel byl coby spolupachatel loupeže odsouzen k výkonu trestu odnětí svobody v délce jednoho roku a šesti měsíců. Trest vykonával nejprve ve věznici v Záhřebu, kde strávil prvních 27 dnů, následně pak ve věznici v Glině. V obou zařízeních byl umístěn na celách, které byly dle stěžovatele přeplněné a nesplňovaly minimální hygienické standardy. Rovněž poukazoval na nedostatek volnočasových aktivit a krátkou dobu, kterou mohl trávit mimo cely. Vedení věznice v Glině mu mělo navíc bránit v kontaktu s partnerkou a nemocným otcem. Po dobu držení v záhřebské věznici stěžovatel proti tamním podmínkám žádný opravný prostředek nepodal. V Glině na namítané nedostatky upozornil vedení věznice a soud dohlížející nad výkonem trestu. Jeho stížnosti však byly vyhodnoceny jako neopodstatněné. Ústavní stížnost proti těmto rozhodnutím nepodal. Po propuštění z výkonu trestu se stěžovatel občanskoprávní žalobou domáhal odškodnění za újmu, kterou utrpěl v důsledku špatných podmínek v obou věznicích. Soudy, včetně ústavního, jeho žalobě nevyhověly.

II. Odůvodnění rozhodnutí Soudu

A. K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 13 ÚMLUVY

Stěžovatel namítal, že neměl k dispozici účinné prostředky nápravy, jimiž by se mohl bránit proti špatným materiálním podmínkám v místech, v nichž byl zbaven svobody.

a) Obecné zásady

Článek 13 Úmluvy vyžaduje na vnitrostátní úrovni existenci účinných prostředků nápravy, skrze něž mohou dotčení jednotlivci uplatňovat své námitky porušení práv a svobod chráněných Úmluvou. Tyto prostředky musí zahrnovat přezkum podstaty hájitelného tvrzení a být způsobilé poskytnout vhodnou formou nápravu. Musí přitom existovat nejen z pohledu teorie, nýbrž i v praxi. Účinnost prostředku nápravy přitom není závislá na jistotě příznivého výsledku řízení z hlediska stěžovatele (*M. S. S. proti Belgii a Řecku*, č. 30696/09, rozsudek velkého senátu ze dne 21. ledna 2011, § 288–289).

V kontextu zbavení svobody na poli článku 3 Úmluvy přichází v úvahu preventivní a kompenzační prostředky nápravy. Pokud se osoba nachází ve špatných podmínkách, je v prvé řadě nezbytné, aby byl tento stav bezodkladně ukončen. Pokud se tak stalo, ať již v důsledku propuštění osoby, či uvedení podmínek do souladu s článkem 3 Úmluvy, má osoba nárok na poskytnutí odškodnění za

dřívější porušení svých práv. Preventivní a kompenzační prostředky nápravy se tak v tomto ohledu doplňují, takže mohou být účinné ve svém souhrnu (*Ananyev a ostatní proti Rusku*, č. 42525/07 a 60800/08, rozsudek ze dne 10. ledna 2012, § 96–98 a 214). Vnitrostátním orgánem ve smyslu článku 13 Úmluvy nemusí být nutně soudy. Klíčové jsou pravomoci, jimiž je orgán nadán, a zda řízení před ním skýtá dostatečné procesní záruky (*Centre for Legal Resources ve prospěch Valentina Câmpeana proti Rumunsku*, č. 47848/08, rozsudek velkého senátu ze dne 17. července 2014, § 149).

U preventivních prostředků nápravy je nezbytné, aby: a) daný orgán byl nezávislý na vězeňské službě, b) byla zajištěna spoluúčast dotčené osoby na šetření její situace, c) jejími námitkami se příslušný orgán zabýval důsledně a urychleně, d) tento orgán disponoval nástroji, jak dosáhnout nápravy zjištěných nedostatků, a e) jeho rozhodnutí byla závazná a vynutitelná (*Ananyev a ostatní proti Rusku*, cit. výše, § 214–216 a 219). V případě kompenzačního prostředku nápravy nelze klást na jednotlivce nepřiměřené důkazní břemeno. Proto postačuje, vznesli-li hájitelné tvrzení, které podporují např. svědecké výpovědi, podrobný popis podmínek detence, popř. doloží dřívější stížnosti k vězeňským orgánům a jejich vyjádření. Je na příslušných orgánech, aby následně vznesené námitky rozptýlily. Jejich prošetření však musí dostát požadavkům čl. 6 odst. 1 Úmluvy, včetně projednání v přiměřené lhůtě. Rovněž pravidla ohledně úhrady nákladů řízení v případě zamítnutí návrhu nesmějí klást na stěžovatele nepřiměřené břemeno (*Ananyev a ostatní proti Rusku*, cit. výše, § 228–229).

Aby mohl být prostředek nápravy považován za účinný, musí se příslušný orgán zabývat podstatou vznesených námitek z pohledu obecných zásad, které vyplývají z článku 3 Úmluvy. Samotný odkaz na toto ustanovení nepostačuje. Jednak musí být námitky řádně prošetřeny, jednak musí být bezodkladně přijata nápravná opatření, je-li shledáno porušení.

Náprava se u preventivních prostředků může týkat jen osoby stěžovatele, anebo spočívat v systémovém řešení nedostatků daného zařízení (*Ananyev a ostatní proti Rusku*, cit. výše, § 219). Podstatou kompenzačního prostředku nápravy je odškodnění za špatné podmínky ve věznici. Zjištění, že nevyhovující podmínky dosahovaly intenzity porušení článku 3 Úmluvy, zakládá silnou domněnku o vzniku nemajetkové újmy, která vyžaduje odčinění v penězích. Nemajetkovou újmu tudíž není třeba prokazovat, neboť je presumována (*Ananyev a ostatní proti Rusku*, cit. výše, § 229). Konečně domáhá-li se vězněná osoba nápravy, nesmí to pro ni mít nepříznivé důsledky.

Soud již rozhodl, že stížnost k soudci odpovědnému za dohled nad výkonem trestu, který má pravomoc vydávat závazná rozhodnutí, je třeba považovat za účinný preventivní prostředek nápravy (*Stella a ostatní proti Itálii*, č. 49169/09 a další, rozhodnutí ze dne 16. září 2014, § 46–55). To platí i pro stížnost k řediteli věznice, který má pravomoc rozhodnout o přemístění vězně (*Domján proti Maďarsku*, č. 5433/17, rozhodnutí ze dne 14. listopadu 2017, § 21–23). Jako kompenzační prostředek nápravy Soud akceptoval kromě poskytnutí peněžité náhrady za určitých okolností i zkrácení výměry trestu.

Dále se Soud podrobně věnoval pravidlu vyčerpání vnitrostátních opravných prostředků a dodržení lhůty šesti měsíců k podání stížnosti dle čl. 35 odst. 1 Úmluvy v kontextu podmínek zbavení svobody.

Osoba, která se stále nachází v detenci, musí před podáním stížnosti k Soudu vyčerpat preventivní prostředky nápravy. Netrvá-li stav porušování článku 3 Úmluvy, Soud vyžaduje, aby byly čerpány kompenzační prostředky nápravy. Pokud právní řád, podobně jako v projednávané věci, nabízí účinné preventivní i kompenzační prostředky nápravy, Soud nepovažuje náhradu škody za alternativu k řádnému čerpání preventivních prostředků nápravy (*Stella a ostatní proti Itálii*, cit. výše, § 67). Je proto přirozené, je-li čerpání preventivního prostředku nápravy podmínkou pro následné uplatnění žaloby na odškodnění. Možnost domoci se náhrady v budoucnu totiž nemůže ospravedlnit utrpení, jemuž je osoba v rozporu s článkem 3 Úmluvy vystavena, a oslabit povinnost státu, aby podmínky zbavení svobody uvedl do souladu s tímto ustanovením (*Varga a ostatní proti Maďarsku*, č. 14097/12 a další, rozsudek ze dne 10. června 2015, § 49). Za normálních okolností je proto třeba před podáním

stížnosti k Soudu nejprve vyčerpat existující účinný preventivní prostředek nápravy a poté, je-li to účelné, i na něj navazující kompenzační prostředek nápravy.

Existují však situace, kdy by čerpání jinak účinného preventivního prostředku nápravy bylo s ohledem na krátkou dobu vystavení špatným podmínkám zbytečné. Tehdy lze čerpat rovnou prostředek nápravy kompenzační povahy. Jakou dobu lze považovat za natolik krátkou, aby zbavovala povinnosti čerpat preventivní prostředky nápravy, odvisí od řady kritérií, jako jsou způsob fungování vnitrostátního mechanismu a povaha namítaných špatných podmínek (*Muršić proti Chorvatsku*, rozsudek velkého senátu ze dne 20. října 2016, § 149–150, kdy se jednalo o dobu v délce cca 30 dnů). Z důvodu právní jistoty však není možnost podání žaloby na odškodnění časově neohraničená. Dle Soudu by měla být obvykle podána do šesti měsíců, kdy pominulo vystavení špatným podmínkám. Státy ale mohou přijmout zvláštní právní úpravu, která stanoví jiné lhůty (*Nikitin a ostatní proti Estonsku*, č. 23226/16 a další, rozsudek ze dne 29. ledna 2019, § 135–144).

Jestliže by využití jinak účinného preventivního či kompenzačního prostředku nápravy bylo vzhledem k okolnostem nevhodné (např. *Lonić proti Chorvatsku*, č. 8067/12, rozsudek ze dne 4. prosince 2014, § 63), je třeba respektovat obecné požadavky čl. 35 odst. 1 Úmluvy. Není-li tudíž na vnitrostátní úrovni k dispozici účinný prostředek nápravy, běží šestiměsíční lhůta pro podání stížnosti od okamžiku, kdy byl ukončen trvající stav porušování práva (*Ananyev a ostatní proti Rusku*, cit. výše, § 72).

Zvláštní pravidla pro počítání šestiměsíční lhůty platí tam, kde byla osoba umístěna v různých celách či zařízeních, v nichž byly odlišné podmínky a režim. Dokud se osoba nachází v zařízení, kde panují obdobné podmínky, je možné považovat její situaci za trvající. Krátkodobé opuštění takového zařízení nemá na trvající povahu porušování jejích práv vliv. Pokud by však osoba byla propuštěna či zařazena do jiného režimu, byť v rámci téhož zařízení, došlo by tímto ke změně podmínek a přerušení trvající situace. Šestiměsíční lhůta k podání stížnosti by se pak počítala od okamžiku změny podmínek, popř. od vydání konečného rozhodnutí o opravném prostředku (*Ananyev a ostatní proti Rusku*, cit. výše, § 78).

b) Dostupné prostředky nápravy v projednávané věci

Chorvatský právní řád obsahuje preventivní i kompenzační prostředky nápravy. Preventivními jsou stížnost k vedení věznice anebo k soudci, který je odpovědný za dohled nad výkonem trestu. Kompenzačním prostředkem nápravy je náhrada škody v občanském soudním řízení. V případě nepříznivého výsledku lze proti těmto prostředkům nápravy podat ústavní stížnost. Ústavní soud je přitom nadán pravomocí nařídit propuštění nebo přeřazení vězně do zařízení, kde panují odpovídající podmínky. Žaloba na odškodnění není účinná sama o sobě, ale pouze v kombinaci s preventivními prostředky nápravy. Při jejich vyřizování totiž musí být uznáno porušení Úmluvy. Praxí Soudu je proto vyžadovat, aby stěžovatelé před podáním stížnosti čerpali jak preventivní, tak kompenzační prostředky nápravy. Tento mechanismus nápravy Soud považuje za účinný i ve vztahu k námitkám, že podmínky či režim výkonu trestu odnětí svobody odporují článku 8 Úmluvy (*C. a D. proti Chorvatsku*, č. 43317/07, rozhodnutí ze dne 14. října 2010).

Soud odmítl námitku stěžovatele, že nastíněné prostředky nápravy nejsou v praxi účinné. Dle Soudu není *a priori* na překážku, že v případě neúspěchu kompenzační žaloby musí žalobce uhradit náklady řízení protistrany, neboť jde o zcela standardní úpravu sloužící k zajištění řádného výkonu spravedlnosti, ochraně práv jiných a bránící podávání zjevně neopodstatněných a zneužívajících návrhů. Soud nevnímal jako problematické ani zavedení povinného smířčího řízení jako podmínky pro pozdější uplatnění žaloby na odškodnění. Soud tudíž zopakoval, že shora uvedené prostředky nápravy považuje v jejich souhrnu za prakticky účinné. Před podáním stížnosti k Soudu proto musí být čerpány.

c) Použití těchto zásad na projednávanou věc

Stěžovatel strávil prvních 27 dní v záhřebské věznici, načež byl přemístěn do zařízení v Glině. Obě vězeňská zařízení se lišila z hlediska podmínek a režimu výkonu trestu, takže je třeba zkoumat odděleně, zda stěžovatel řádně čerpal všechny opravné prostředky. Pokud jde o držení v prvním zařízení, stěžovatel preventivní prostředky nápravy nečerpal vůbec. Ve druhém případě sice stížnost podal, ale po jejím zamítnutí se dále nebránil ústavní stížností. Až po svém propuštění se domáhal odškodnění žalobou a později ústavní stížností. Ústavní soud neshledal, že by dostupné vnitrostátní prostředky nápravy nebyly řádně čerpány a ústavní stížnost prohlásil za přípustnou. Ani stížnost k Soudu proto nelze z tohoto důvodu odmítnout. Vzhledem k tomu, že Soud označil vnitrostátní prostředky nápravy za účinné, odmítl námitku porušení článku 13 Úmluvy jako zjevně neopodstatněnou.

B. K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 3 ÚMLUVY

Stěžovatel namítal, že byl podroben ponižujícímu zacházení z důvodu špatných materiálních podmínek v obou vězeňských zařízeních, a to zejména s ohledem na jejich přeplněnost a nedostatečnou hygienu.

Pokud jde o podmínky panující ve věznici v Záhřebu, Soud odkázal na své závěry ve věci *Longin proti Chorvatsku* (č. 49268/10, rozsudek ze dne 6. listopadu 2012, § 60–61). V té shledal porušení článku 3 Úmluvy s ohledem na přeplněnost věznice, která nebyla kompenzována volností pohybu mimo cely, a špatné hygienické podmínky. I v projednávané věci měl stěžovatel k dispozici ubytovací plochu o velikosti stěží 3 m², občas i méně. Znepokojení nad podmínkami v dané věznici vyjádřil ústavní soud, ombudsman i CPT. Přestože stěžovatel byl v této věznici pouhých 27 dnů, Soud uvedl, že podmínky zde dosahovaly úrovně ponižujícího zacházení. K porušení článku 3 tedy došlo.

Ve věznici v Glině měl stěžovatel většinu pobytu k dispozici ubytovací plochu o velikosti 3,1 až 4,11 m². S výjimkou doby, kdy byl přechodně na cele sám, se mohl větší část dne pohybovat mimo celu. Pouze posledních 10 dnů měl k dispozici méně než 3 m². Tato skutečnost sice zakládá silnou domněnku porušení článku 3 Úmluvy (*Muršić proti Chorvatsku*, cit. výše), ale uvedená doba bezprostředně předcházela propuštění stěžovatele na svobodu, cela navíc nebyla nikdy zamykána, a stěžovatel tak mohl pobývat i mimo ni. Měl rovněž k dispozici řadu volnočasových aktivit a zařizování mimo celu kvůli blížícímu se propuštění. Celkově lze tyto podmínky považovat za uspokojivé. Co se týče přechodného pobytu stěžovatele na samostatné cele, nešlo dle Soudu o samovazbu (srov. *Ramirez Sanchez proti Francii*, č. 59450/00, rozsudek velkého senátu ze dne 4. července 2006, § 115–124). Od spoluvězňů byl totiž oddělen na vlastní žádost, jelikož si stěžovatel na špatné zacházení. Po celou dobu nebyl izolován, jelikož přijímal návštěvy. Soud proto porušení článku 3 Úmluvy v tomto případě neshledal.

C. K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 8 ÚMLUVY

Stěžovatel dále namítal porušení práva na respektování rodinného života z důvodu, že mu vedení věznice v Glině bránilo v kontaktu s partnerkou, kterou si musel vzít za manželku, aby jej mohla navštěvovat, a že mu nebylo povoleno navštívit nemocného otce.

K nemožnosti návštěv partnerky Soud konstatoval, že stěžovatel nebyl s to vedení věznice prokázat, že jde o osobu blízkou. Partnerka stěžovatele měla navíc záznam v trestním rejstříku, čili omezení jejích návštěv bylo tím spíše důvodné. Stěžovatel ji mohl v době výkonu trestu pojmout za manželku, což také učinil, takže se pak mohli pravidelně stýkat. K nemožnosti návštěvy nemocného otce Soud připomněl, že článek 8 Úmluvy nezaručuje právo na opuštění věznice za účelem návštěvy nemocného příbuzného. Je-li však žádost podána, vnitrostátní orgány se jí musí věcně zabývat. Dle Soudu k zamítnutí žádosti ředitelem věznice došlo v souladu s právem a s přihlédnutím k individuálním okolnostem. Vnitrostátní orgány řádně posoudily jeho situaci a své rozhodnutí odůvodnily povahou spáchané trestné činnosti, uloženým trestem, dosavadním průběhem výkonu trestu a rodinnými poměry. Obě námitky proto Soud odmítl jako zjevně neopodstatněné.